

Владета ПЕТРОВИЋ

Историјски институт Београд

Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија, vladeta.petrovic@iib.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-2420-0221>

О ПОМЕНУ ПРЋБЋГАРА ИЛИ ПРЋБЋГАРА У БРСКОВУ

Апстракт: Помен ПрЋбЋгара или прЋбЋгара из недатиране повеље краља Драгутина дуго је предмет научне пажње. У раду се критички преиспитују историографски ставови о овом значајном питању, пре свега Александра Соловјева и Јозефа Шица. Александар Соловјев је сматрао да је ПрЋбЋгар из ове повеље истоветан са кнезом Брскова Фрејбергером (comes Vreibergerus; Fabrigar), који се помиње у дубровачкој грађи 1280. и 1282. године. Немачки слависта Јозеф Шиц је изнео мишљење да се у повељи не ради о имену него о титули *пребрегар*, која је еквивалентна латинској речи прокуратор. Александар Лома сматра да је прЋбЋгар само посрбљена варијанта од Vreibergerus, Fabrigar, евентуално наслоњена на старосрпско лично име ПрибЋгарь, и да у основи јесте немачки етник/ктетик Freiberger од Freiberг, и да треба у њему видети не презиме, него део звања.

Кључне речи: ПрЋбЋгарь/прЋбЋгарь (Пребегар/пребегар), пребregar, Прибегар, Fabrigar, comes Vreibergerus, Брсково, Србија, средњи век.

Недатирана повеља из Државног архива у Дубровнику у којој се помиње ПрЋбЋгар или прЋбЋгар дуго је предмет научне пажње. Повеља која је предмет истраживања у овом раду гласи:

+ Пише краљество ми всѣмъ да е њ свѣдѣние · сиковѡ милость створи краљество ми властеличикемъ дѡбровѣчкимъ · да гредѡ съ трѣгомъ ѡ землѡ краљества ми · и гдѣ гредѡ ѡ кое мѣсто · или ѡ брсково или инѣдѣ гдѣ годѣ · да имъ нѣ никоере неправѣде · ни ѡсила · и крѣчъмъ да носе · и прЋбЋгарь да не влада надѣ ними и съ сръблиномъ ѡ коемъ годѣ сѡдѣ нигдѣ инѣдѣ да се не прю · да гредѣ прѣдъ краљество ми · кто ли се дрѣзне прѣтворити · да приме гнѣвъ и наказание ѡ краљества · ми сие во писа краљество ми да е всѣмъ ѡ свѣдѣние

Стефанъ Краљ и с Богомъ Самодръжъць Српски.¹

Ова повеља краља Драгутина сачувана је као оригинал на пергаменту у Државном архиву у Дубровнику (сигнатура: *Diplomata et acta*, 13. stoljeće, br. 306). Текст је исписан минускулном ћирилицом, сивим мастилом. Потпис је исписан крупнијим словима, мастилом исте боје као главни текст. На дну листа налазе се два прореза, намењена причвршћивању утиснутог воштаног печата, али јасних трагова самог печата нема. На полеђини се налази накнадна белешка из средњег века, вероватно исписана руком дубровачког писара Томазина де Савере.²

Научници се не слажу око два питања: времена настанка повеље, тј. који српски краљ је издао повељу, и објашњења речи прѣбѣгар која се у њој помиње.

Ранији истраживачи су сматрали да је издавач повеље Стефан Првовенчани. Франц Миклошић је повељу датирао у период 1222–1228, а на исти начин ју је датирао и Тадија Смичиклас.³ Стојан Новаковић је, пак, датирао повељу у период око 1220. године.⁴ Станоје Станојевић, пишући о промулгацијама српских повеља, навео је да је ову повељу издао краљ Драгутин. Касније, када је писао о потписима у српским повељама приписује је Стефану Првовенчаном.⁵ Алексан-

¹ Издања повеље: F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, 16 (бр. XX); С. НОВАКОВИЋ, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 138 [S. NOVAKOVIĆ, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Београд 1912]; А. СОЛОВЈЕВ, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926, 17 [A. SOLOVJEV, *Odabrani spomenici srpskog prava (od XII do kraja XV veka)*, Београд 1926]; Ј. СТОЈАНОВИЋ, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд – Сремски Карловци 1929, 3–4, бр. 5 [J. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma I/1*, Београд – Sremski Karlovci 1929]; Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*, Београд 2017, 167–169 и табла 26 [N. PORČIĆ, *Dokumenti srpskih srednjovekovnih vladara u dubrovačkim zbirkama: doba Nemanjića*, Београд 2017].

² Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 167.

³ F. MIKLOSICH, *Monumenta Serbica*, 1858, 16, nr. XX; T. SMİČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* III, Zagreb 1905, 225.

⁴ С. НОВАКОВИЋ, *Законски споменици*, 138.

⁵ С. СТАНОЈЕВИЋ, Студије о српској дипломатици. VI Промулгација (нотификација), *Глас Српске краљевске академије* 94 (1914), 230–262, стр. 253, напомена 2 [S. STANOJEVIĆ, *Studije o srpskoj diplomatici. VI Promulgacija (Notifikacija)*, *Glas Srpske kraljevske akademije* 94 (1914) 230–262]; С. СТАНОЈЕВИЋ, Студије о

дар Соловјев, је у својој збирци *Одабрани споменици српског права* повељу датирао у период око 1220, као и Стојан Новаковић, док ју је у каснијем раду *Пребегар у Брскову* приписао краљу Драгутину.⁶ Љубомир Стојановић повељу приписује краљу Стефану Првовенчаном као и Георгије Острогорски.⁷ Други истраживачи доследно су сматрали да је повељу издао краљ Драгутин. Љубомир Ковачевић је, према титули у потпису, изразио могућност да би ова повеља могла да припада краљу Драгутину.⁸ Владимир Ћоровић је, у оцени већ поменутог зборника Александра Соловјева *Одабрани споменици српског права*, устврдио да ову повељу треба приписати краљу Драгутину. Уз наведену опаску Ћоровић прихвата мишљење Константина Јиречка да Прѣбѣгар „није апелатив, него властито име“. Већина потоњих научника, међу којима и аутор овога рада, прихватила је као чињеницу мишљење да је ову повељу издао краљ Драгутин, нарочито после објаве рада Александра Соловјева о пребегару.⁹

српској дипломатици. XIII Потпис, *Глас Српске краљевске академије* 106 (1923) 22–49, стр. 35 [S. STANOJEVIĆ, Studije o srpskoj diplomatiji. XIII Potpis, *Glas Srpske kraljevske akademije* 100 (1923) 22–49].

⁶ А. СОЛОВЈЕВ, Пребегар у Брскову, *Југословенски историјски часопис* 3/1–4 (1937) 270–275 [A. SOLOVJEV, Prebegar u Brskovu, *Jugoslovenski istorijski časopis* 3/1–4 (1937) 270–275].

⁷ А. СОЛОВЈЕВ, *Одабрани споменици српског права*, 17; Љ. СТОЈАНОВИЋ, *Старе српске повеље и писма* I/1, 3–4, бр. 5; Г. ОСТРОГОРСКИ, Автократор и самодржац, *Глас Српске краљевске академије* 164 (1935) 95–187, стр. 147 [G. OSTROGORSKI, Avtokrator i samodržac, *Glas Srpske kraljevske akademije* 164 (1935) 95–187].

⁸ Љ. КОВАЧЕВИЋ, Неколико хронолошких исправака у српској историји, *Годишњица Николе Чутића* 3 (1879) 356–446, стр. 433 [L. KOVAČEVIĆ, Nekoliko hronoloških ispravaka u srpskoj istoriji, *Godišnjica Nikole Čutića* 3 (1879) 356–446].

⁹ В. ЋОРОВИЋ, Александар Соловјев, *Одабрани споменици српског права* (од XII до краја XV века) (Београд, 1926), *Архив за правне науке* 12 (29), бр. 1 (1926) 79–81, стр. 80 [V. ĆOROVIĆ, Aleksandar Solovjev, *Odabrani spomenici srpskog prava* (od XII do kraja XV veka) (Beograd 1926), *Arhiv za pravne nauke* 12 (29), br 1 (1926) 79–81]; К. ЈИРЕЧЕК, *Историја Срба* II, Београд 1978, 60, нап. 20 [K. JIREČEK, *Istorija Srba* II, Beograd 1978]; В. ЋОРОВИЋ, *Брсково*, Гласник Географског друштва 20 (1934) 40–49, стр. 45 [V. ĆOROVIĆ, Brskovo, *Glasnik Geografskog društva* 20 (1934) 40–49]; Г. ЧРЕМОШНИК, *Развој српског новчарства до краља Милутина*, Београд 1933, 6 [G. ČREMOŠNIK, *Razvoj srpskog ovčarstva do kralja Milutina*, Beograd 1933]; М. ДИНИЋ, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* I, Београд 1955, 3–4 [M. DINIĆ, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni* I, Beograd 1955]; А. СОЛОВЈЕВ, Пребегар у Брскову, 270–275; Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 167–169 и табла 26.

Дипломатичке особености биле су примарни путоказ појединим истраживачима приликом покушаја да одреде ауктора повеље. Задржаћемо се на потписима и интитулацији краљева закључно са краљем Драгутином.¹⁰ Потпис **Стефанъ краљ и с Богомъ самодръжць српски** приписиван је краљу Стефану Првовенчаном као и краљу Драгутину. Поред Стефана Првовенчаног, краљеви Стефан Владислав и Урош I, у повељама такође користе титулу самодржац.¹¹

¹⁰ Потпис Стефана Првовенчаног у повељи издатој манастиру Хиландару: **крѣст великаго жоупана Стефана намѣстнаго господина всѣи срѣпцѣ земли**. У првој жичкој повељи није сачуван потпис, али у интитулацији стоји: **Стефанъ, по Божиен милости вѣнчани прѣви крал [вѣсе Срѣвскии] Земле, Диоклитик и Травѣник и Дальмацки и Захълмик**. У другој жичкој такође у интитулацији стоји: **Изъ милостию Божию вѣнчани краљ Стефанъ**. Потпис у повељи Стефана Првовенчаног манастиру Свете Марије на Мљету: **Стефанъ, по милости Божиен вѣнчанъны краљ и самодръжць всѣи Срѣпске Землы и Поморскки, док у интитулацији стоји: Стефанъ велии краљ намѣстный господинъ вѣсе Срѣвске Земле и Диоклик и Дальматик и Травѣник и Хълмске Землк**. Видети: *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писам Србије, Босне и Дубровника*, Књига I, 1186–1321, прир. В. МОШИН – С. ЋИРКОВИЋ – Д. СИНДИК, Београд 2011, 83, 91, 94; 109; 108 [*Zbornik srednjovekovnih ćirilichkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika*, Књига I, 1186–1321, прир. V. MOŠIN – S. ĆIRKOVIĆ – D. SINDIK, Београд 2011]. Краљ Стефан Радослав у повељи Дубровчанима 4. фебруара 1234. године у интитулацији: **Стефанъ въ Христа Бога вѣрны краљ всѣхъ Рашкихъ Земль и Тревоуниискиихъ** (*Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 130). Краљ Стефан Владислав у заклетви Дубровчанима 1234. године, у потпису: **Стефанъ Владиславъ с помокию Божиувъ краљ всѣхъ Рашкихъ Земль и Поморскихъ**. У интитулацији: **Стефанъ Владиславъ с помокию Божиувъ краљ всѣхъ Рашкихъ Земль и Диоклитие и Дальматие и Травѣние и Захълмие**. У повељи Дубровчанима (1235–1241) којом их ослобађа плаћања могориша за винограде у Жрновници потпис је: **Стефанъ Владиславъ помокию Божиувъ краљ срѣски**. У интитулацији: **Степанъ Владиславъ милостию Божиувъ краљ срѣвски**. У повељи манастиру Хиландару потпис је: **Стефанъ Владиславъ с помокию Божиувъ краљ всѣи Рашцѣ земли и Диоклитик и Дальматие и Трѣвѣние и Захълмик** (*Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 138, 148, 160, 163, 166, 167).

¹¹ У интитулацији је и краљ Стефан Владислав користио титулу самодржац. У повељи за манастир Светог Николе на острву Врађини потпис је: **Стефанъ Владиславъ с помокию Божиувъ краљ всѣхъ Срѣвскиихъ Земль и Поморскиихъ**. У повељи за манастир Свете Богородице у Бистрици у Полимљу потпис је: **Стефанъ Владиславъ по милости Божики краљ и сь Богомъ самодръжць всѣхъ Срѣвскиихъ Земль и Поморскиихъ**. У интитулацији: **вѣнчанъны краалъ всѣхъ Срѣпскиихъ Земль и Поморскиихъ** (*Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 138, 148, 160, 163, 166, 167). У повељи краља Уроша I манастиру Светог Апостола Петра и Павла у потпису се такође јавља титула самодр-

Због недостатка грађе, не знамо да ли је потпис **Стефанъ краљъ и с Богомъ самодрѣжць срѣпски** могао припадати свим краљевима из XIII века са владарским именом Стефан (а без имена Урош): Стефану Првовенчаном, Стефану Радославу, Стефану Владиславу и Стефану Драгутину. Титула самодрѣжац није сачувана ни у једној другој повељи краља Драгутина осим у повељи која је предмет овог рада, што наизглед релативизује питање њеног ауктора. Међутим, сачуване су само још две или три Драгутинове повеље из раздобља пре 1282. године, а он се, уз то, назива самодрѣшцем у Даниловом зборнику.¹² Датовање повеље Грегор Чremoшник је извршио на основу забелешке „De sentenciis mercatorum“ нотара Томазина Савере, који је био у архивској служби у периоду од 1277. до 1286. године. Према Чremoшнику овакве белешке потичу од нотара савременика. На овај начин Саверова белешка је ante quem настанка повеље. Поред ње се на полеђини налази и више каснијих бележака. Као и Грегор Чremoшник и Небојша Порчић прихвата датовање повеље у кратак период Драгутинове владавине. Он још указује и на чињеницу да се на дну листа налазе два хоризонтална прореза намењена причвршћивању воштаног печата. Он је такође уочио обресе правилне кружнице око левог дела прореза који указују на постојање печата. Поред тога каснији захтев Дубровчана из 1301–1302. године Милутину да им не суди краљ већ мешовити суд додатно оспорава Чremoшникову тврдњу да се ради о дубровачком поднеску документа који је Драгутин одбио.¹³

жац: **Стефанъ ѡрѡшь по милости Божики краљъ и с Богомъ самодрѣжць всѣхъ Срѣпскихъ Земль и Поморьскихъ**. У његовој повељи о припајању Кичавске цркве Богородичином манастиру у Бистрици потпис је: **Стефанъ ѡрѡшь по милости Божики краљъ и с Богомъ самодрѣжць всѣхъ Срѣпскихъ и Поморьскихъ Земль** (*Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 240).

¹² АРХИЕПИСКОП ДАНИЛО, *Животи краљева и архиепископа српских*, изд. Ђ. ДАНИЧИЋ, Загреб 1866, 18–21 [АРХИЕПИСКОП ДАНИЛО, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, изд. Ђ. ДАНИЋИЋ, Загреб 1866]; ИСТИ, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. МИРКОВИЋ, предг. нап. Н. РАДОЈЧИЋ, Београд 1935, 19–22 [АРХИЕПИСКОП ДАНИЛО, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, прев. Л. МИРКОВИЋ, предг. нап. Н. РАДОЈЧИЋ, Београд 1935]; *Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 263–274.

¹³ Видети и Г. Чremoшник, Студије из српске палеографије и дипломатике, *Гласник Скопског научног друштва* 21 (1940) 1–19, стр. 8–11 [Г. Чremoшник, *Studije iz srpske paleografije i diplomatike*, *Glasnik Skopskog naučnog društva* 21 (1940) 1–19]. У случају да је нотарска белешка накнадно додата на повељу или је нотар Томазино де Савере преписао повељу и додао поменућу белешку, датирање повеље би морали да ставимо у шири хронолошки оквир – у

Два научника, Александар Соловјев и Јозеф Шиц, посветили су Прѣбѣгару, односно прѣбѣгару, и овој повељи посебне радове. Први је тврдио да је реч о личном имену, а потоњи да је реч о титули. Александар Соловјев да би што тачније датирао повељу послужио се дубровачком архивском грађом коју је сакупио и издао Грегор Чремошник.¹⁴ Његова аргументација иде за тим да изједначи Прѣбѣгара из повеље са кнезом Брскова („comes Vreibergerus“; „domini Fabrigar comitis in Brescoa“), који се помиње у дубровачкој грађи 1280. и 1282. године.¹⁵ Тврдња Александра Соловјева гласи: „Ово име немачког кнеза у Брскову можемо да ставимо у везу са Пребегаром и са личним именом Pribegar“.¹⁶ У даљој аргументацији Соловјев закључује да је име саског кнеза одмах постало „објект преиначавања“. Дубровчани су га променили у Fabrigar (у вези са глаголом fabricare – подизати зграде, што је за Соловјева имало неки смисао за кнеза новоподигнутог града). У Србији је његово име било преиначено у **Прѣбѣгарь**; ту је народна етимологија циљала на то што су брсковски Саси „дошљаци из далеке земље.“ По Соловјеву Прѣбѣгар и кнез из поменутих докумената су исте личности.¹⁷

Овом занимљивом темом позабавио се и немачки слависта Јозеф Шиц.¹⁸ Он истиче да се морфолошки састав појма прѣбѣгарь везује за бројне средњовековне канцеларијске и класне ознаке српског феудалног поретка као што је соколарь, пударь, свитарь, улијарь,

период од 1217. до 1243. године. Небојша Порчић прихвата аргументе Александра Соловјева који вежу ову повељу за краља Драгутина (Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 167–169 и табла 26).

¹⁴ Г. ЧРЕМОШНИК, *Канцеларијски и нотарски списи 1278–1301 из Дубровачке архиве*, Београд 1932, 36, 92 (бр. 37 и 259) [G. ČREMOŠNIK, *Kancelarijski i notarski spisi 1278–1301 iz Dubrovačke arhive*, Beograd 1932].

¹⁵ Г. ЧРЕМОШНИК, *Канцеларијски и нотарски списи*, 36, 92 (бр. 37 и 259). Први документ из 1280. године односи се на писмо послато у Дубровник из Брскова од плебана и свештеника и кнеза са целим народом („comes Vreibergerus et totus populus eiusdem civitatis“). У овом случају Vreibergerus може бити тумачено и као етник од Фрајберг (кнез Фрајбержанин). У другом документу из 1282. године сведочи свештеник Конрад („presbiter Coradus capellanus domini Fabrigar comitis in Brescoa“). У овом случају реч Fabrigar није деклинирана вероватно због збуњености писара немачким пореклом речи.

¹⁶ А. СОЛОВЈЕВ, Пребегар у Брскову, 274.

¹⁷ А. СОЛОВЈЕВ, Пребегар у Брскову, 274–275.

¹⁸ J. SCHÜTZ, Der Amtsvorgänger des Comes von Brskovo, *Südost-Forschungen* 19 (1960) 103–107. Видети и: J. J. SCHÜTZ, *Der altserbische bergmännische Wortschatz*, Belgrad 2003, 45, 69, 82.

вратарь, брънаръ, а контекст његове употребе у овој повељи потврђује да је то службена титула.¹⁹ Уз наведене закључке Шиц истиче да је против праксе издавања докумената да се достојанственик са ауторитетом, како то показује поменута повеља, једноставно назива именом. У том случају то би значило да је краљева одредба у повељи била прилагођена једној личности и стога необавезујућа за сваког наследника са другим именом. Претпоставља да је службена титула гласила *пребегар*, која је еквивалентна латинској речи прокуратор. Ову службену титулу по већ поменутиим документима из 1280. и 1282. године заменила је титула кнеза.²⁰ Јозеф Шиц истиче да поистовећивању речи Прѣбѣгар са речју *Freiberger* недостаје било какво задовољавајуће фонетско објашњење, нити га је Александар Соловјев пружио.²¹

Међутим, у повељи се јасно каже да Дубровчани: ... гредѡ съ трѣгом ѡ землѡ кралеѡвства ми · и гдѣ гредѡ ѡ кое мѣсто · или ѡ брьсково или инѣдѣ гдѣ годѣ · да имь нѣ никере неправѣде · ни ѡсилап · и крьчъмѡ да носе · и прѣбѣгарь да не влада надѣ ними и съ срьблиномѡ ѡ коемь годѣ сѡдѣ нигдѣ инѣдѣ да се не прю · да гредѣ прѣдѣ кралеѡвство ми.

Из наведеног текста јасно се види да је Брсково поменуто одвојено од осталих градова. Ако се дословно држимо речи повеље Дубровчани су изузети из власти локалног функционера у градовима

¹⁹ J. SCHÜTZ, *Der Amtsvorgänger*, 104–105. Слично је ту реч разумео Ђура Даничић: „magistratus quidam“. Видети Ђ. ДАНИЧИЋ, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863, 480 [Ђ. ДАНИЧИЋ, *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863]. У Маретићевом речнику, под одредницом *Пребегар* стоји: *некакав чиновник у старој српској држави...Можда је право значење: чиновник, којему је служба, да пази, да има позор на пребеге, који откуд пребегну у Србију, а не на стране трговце*. Видети: *Рјечник хрватскога или српскога језика*, sv. 47, Zagreb 1932, 444. Никола Крстић је сматрао да је пребегар полицијски чиновник. Видети: Н. КРСТИЋ, *Разматрања о старим србскимъ правима, на основу стары писмены споменика и Душановогъ законика, Гласник Друштва србске словесности* 9 (1857) 60–126, стр. 123 [N. KRSTIĆ, *Razmatranja o starim srbskim pravama, na osnovu stari pismeni spomenika i Dušanovog zakonika, Glasnik Društva srbske slovesnosti* 9 (1857) 60–126].

²⁰ J. SCHÜTZ, *Der Amtsvorgänger*, 105–106.

²¹ „A. Solovjev arbeitet gleichfalls mit dem Moment der volksetymologischen Verstümmelung, führt aber den PN ‘Prebegar’ auf den Namen des 1280 bezeugten ‘(comes) Vreibergerius’ zurück, was auch M. Dinić vollends billigte. Eine solche Zusammenstellung bleibt jede befriedigende lautliche Erklärung der Gegensätzlichkeiten (Lautsubstitution) schuldig, wie denn A. Solovjev darauf auch nicht eingeht.“ Видети: J. SCHÜTZ, *Der Amtsvorgänger*, 106.

где спада и Брсково у коме је поменут прѣбѣгар.²² Из контекста повеље као и из белешке дубровачког писара може се доћи до закључка да је пребегар био везан за суђења и да није имао овлашћења да по трговачким питањима суди Дубровчанима. Велики жупан Стефан (доцнији краљ Стефан Првовенчани) обавезао се да ће дубровачким трговцима омогућити слободу кретања и пословања уз њихову обавезу плаћања тржишних такси као и остали трговци.²³ Ако бисмо прихватили могућност да се ради о личном имену Прѣбѣгар, без титуле и ознаке свог друштвеног положаја, то би значило да је та личност била надлежна како за Брсково тако и за друге градове, што је по нашем мишљењу немогуће.

Ово право шири се и на друге рударске градове. Иако више не налазимо на термин *прѣбѣгарь*, у каснијим документима везаним за рударска насеља помиње се звање кнеза. Тако се ово звање помиње у Руднику од 1349. године. Вероватно је кнез градом управљао и раније и у почетку био Сас. Као и у Руднику, и у Новом Брду у градској управи се помиње кнез.²⁴ У босанским рударским градовима и трговима документовани су кнезови почев од XV века.²⁵

О преносу саског права из Брскова у друге делове српске средњовековне државе посредно можемо закључити на основу положаја Дубровчана. У Врхлабској повељи из 1302. године пише: **И како имь**

²² Јозеф Шиц је тврдио да је пребегар претеча кнеза у Брскову. Пошто је повеља из времена краља Драгутина, његова тврдња није тачна. Уз наведено, одредба повеље не односи се само на Брсково.

²³ *Зборник средњовековних ћириличких повеља*, 86–87; Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 25, 133–135, 154–155, 159–164. Детаљну анализу докумената српских средњовековних владара у дубровачким збиркама и њихов историјски контекст, посебно за период тринаестог века који је битан за тему нашег рада, видети код: Н. ПОРЧИЋ, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 25–40.

²⁴ М. ДИНИЋ, *За историју рударства средњовековне Србије и Босне I*, 14, 29.

²⁵ Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, О кнезовима у градским насељима средњовековне Босне, *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV век)*, Београд 2007, 277–291, стр. 281 [Д. КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, О *knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne, Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV–XV vek)*, Београд 2007, 277–291]; П. ДРАГИЧЕВИЋ, *Градски кнезови у средњовековној Србији, Босни и Приморју*, Бања Лука 2017, 421–425 (докторска дисертација у рукопису) [Р. ДРАГИЧЕВИЋ, *Gradski knezovi u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Primorju*, Вања Лука 2017 (doktorska disertacija u rukopisu)].

к законѣ ѿ Брѣсковѣ ѡд исъ прѣва, тако да имѣ к ѿ Рѣдницѣ, а инога новаго закона да имѣ не постави королевство ми.²⁶

Можемо закључити, да одредба из повеље: и прѣбѣгарь да не влада надъ ними, значи да се Дубровчани изузимају испод надлежности старешине саске градске општине. Саси се у каснијим повељама српских владара јављају као посебна категорија становништва. У уговорима са Дубровником помињу се од времена краља Милутина до времена деспота Ђурђа.²⁷

Своја најновија лингвистичка истраживања Александар Лома је усмерио делом и на Брсково и његовог управника. Посматрајући сва три документа у којима се помиње управник Брскова (два на латинском и један на српском) он долази до закључка да у речи прѣбѣгарь не треба тражити хипотетичку старосрпску титулу већ посрбљену варијанту која у основи има немачки етник/кетик *Freiberger* од *Freiberg*, евентуално наслоњена на старосрпско лично име *Привѣгарь* те стога овде треба тражити део звања а не презиме. Говорећи о повезаности између Фрајберга, града у Саксонији, и Брскова Александар Лома истиче; „Сличан статус имало је и Брсково, први рудник који су отворили Саси у српском краљевству и који је уживао одређену аутономију на челу са „фрајбершким кнезом (comes)“, тј. управитељем „слободног рудника“. Такође, по мишљењу Александра Ломе, брсковски comes *freiberger* може али се не мора непосредно везати са саксонским Фрајбергом, јер су с обзиром на значење топонима „слободан рудник“ могли постојати и други „фрајберзи“, рудници са таквим или сличним статусом, од којих је један било Брсково.²⁸

²⁶ Н. Порчић, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 179.

²⁷ Видети исцрпну синтезу о Сасима у средњовековној Србији и Босни: М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни I*, 2–27. Видети и Н. Порчић, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама*, 179, 192, 258; J. SCHÜTZ, *Der altserbische bergmännische Wortschatz*, 82–83.

²⁸ А. ЛОМА, Из старосрпске терминологије рударства гвожђа и његове обраде: *железо гвозд(н)к*, *Јужнословенски филолог* 80/2 (2024), 9–41, стр. 21–22, нап. 41 [А. ЛОМА, Из старосрпске терминологије рударства гвожђа и његове обраде: *železo gvozd(i)je*, *Јужнословенски филолог* 80/2 (2024), 9–41]. Академик Александар Лома је прихватио да прочита мој недовршен рад. У раду сам истакао да је с дипломатичке тачке гледишта у датом контексту Драгутинове повеље тешко узети реч прѣбѣгарь (писану у оригиналу, дакако, с малим почетним словом) за лично име без икакве назнаке звања. Академик Лома био је љубазан да ме упуту на тада свој непубликовани рад, на чему сам му изузетно захвалан.

Овде морамо напоменути да је у Фрајбергу рударско право кодификовано у периоду 1296-1305/7 (рударско право А). Паралелно са кодификацијом рударског права дошло је и до кодификације градског права у Фрајбергу. То још увек није био завршетак дуго-трајнијег процеса уобличавања градског и рударског права, које је у неком облику дошло и до Србије са досељеницима у Брсково.²⁹ Иако се о управи у самом Брскову мало зна, значајно је истакнути да се на документу из 1280. године, који Дубровнику упућује кнез Фрајбержанин (?) са свим народом из тог града (civitatis), налази овера градским печатом. Ипак, треба узети у обзир и могућност да је рударско право Фрајберга (иначе изузетно значајног града за развој организације рударства у средњовековној Европи) постојало као обичајни, некодификовани правни корпус знатно пре поменутог раздобља, те да је у том обичајном, некодификованом облику могло стићи до Брскова и знатно пре него што је у постојбини службено кодификовано.

Као што је већ поменуто на термин **прѣвѣгарь**, који се у изворима помиње само једанпут, треба гледати као на посрбљени етник/клетик *Freiberger* од *Freiberg* који се евентуално, по моделу народне етимологије, наслања на старосрпско лично име **Привѣгарь**. Сачувани архивски подаци јасно сведоче да је још у средњем веку постојало ово име. Име Прибегар (*Pribegar*) јавља се у једном дубровачком документу из 1350. године. Илоје Гинчић и његов брат Прибегар примљени су у дубровачко грађанство.³⁰ Име Пр(и)бегар јавља се и у

²⁹ За рударско право у Фрајбергу видети: L. ASRIH, „*Das synt gemeyne bergrecht...*“. *Inhalte und Anwendung des Freiburger Bergrechts im Mittelalter*, Bochum 2017. Лена Асрих је у наведеном раду, поред уводне студије, превела са средњовисоконемачког на данашњи стандардни немачки језик Фрајбершки рударски закон А (*Freiberger Bergrecht A* – донет у периоду између 1307. и 1328. године) и Фрајбершки рударски закон Б (*Freiberger Bergrecht B* – донет у периоду између 1346. и 1375. године). За средњовековно градско право Фрајберга видети: M. UNGER, *Das Freiburger Stadtrechtbuch der Jahre 1296–1305/07, Sächsische Justizgeschichte*. Band 9: *Rechtbücher und Rechtsordnungen in Mittelalter und früher Neuzeit*, ed. R. LIEBERWIRTH, Dresden 1999, 54–80. Градски закон Фрајберга донет је у периоду између 1296. и 1305. године. У наведеном раду дата је исцрпна анализа развоја градског права од чина конституисања градске општине 1186/88. па све до кодификације 1296–1305. године. У рада је дата и детаљна анализа 49 поглавља кодекса.

³⁰ *Monumenta Ragusina* II, Zagrabiae 1882, 106. Наведени извор био је познат још Константину Јиречку, као и А. Соловјеву и Ј. Шицу. К. ЈИРЕЧЕК,

османским пописима наших крајева. У попису Смедеревског санџака из 1476. године помиње се кнез Прибегар, као и примићур Прибегар.³¹ У једном другом османском попису из 1486. године такође се помиње име Пребегар.³² У попису нашије Петруш из 1528. године такође се помиње један Прибегар.³³ У документима Дубровачког архива архива 1461. године помиње се и презиме Прибигаровић (Coiađin Pribigarovich).³⁴

Историја Срба II, 60, нап. 20; А. СОЛОВЈЕВ, Пребегар у Брскову, 275, нап. 27; J. SCHÜTZ, *Der Amtsvorgänger*, 107, нап. 18.

³¹ А. АЛИЧИЋ, *Турски катастарски пописи неких подручја Западне Србије: XV и XVI век* I, Чачак 1984, 121, 123–127, 132; 191 [А. ALIĆIĆ, *Turški katastarski popisi nekih područja Zapadne Srbije: XV i XVI vek* I, Џаџак 1984]. Кнез Пребегар је у својој кнежини имао 42 села. Видети: Е. МИЉКОВИЋ, Опширни дефтер Смедеревског санџака из 1476. године, *Историјски часопис* 38 (1991) 31–42, стр. 36 [Е. МИЉКОВИЋ, *Opširni defter Smederevskog sandžaka iz 1476. godine, Istorijski časopis* 38 (1991) 31–42].

³² У попису џемата влаха санџакбега Зворника (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (Istanbul), Tapu Tahrir defterleri 18), у нахији Јарче – у селу Винаревина (друго име Доња Јеловица) помиње се џемат Пребегара, а у селу Радича џемат Прибега.

³³ У селу Извор наводи се Радосин Пребегар. У истом попису у селу Бријановац наводи се Јован син Пребега. Видети: Д. АМЕДОСКИ – Г. ГАРИЋ–ПЕТРОВИЋ, Власи нахије Петруш у попису влаха смедеревског санџака из 1528. године, *Мешовита грађа (Miscellanea)* 33 (2012) 113–141, стр. 125, 126 [D. AMEDOSKI – G. GARIĆ–PETROVIĆ, *Vlasi nahije Petruš u popisu vlahsmederevskog sandžaka iz 1528. godine, Mešovita građa (Miscellanea)* 33 (2012) 113–141]. Поред наведених примера имена Прибегар, академик Лома нас је упозорио и на следеће. Поред латинског записа из 1350. године и примера у турским дефтерима, име се бележи и у манастирским поменицима које је ексцерпирео Стојан Новаковић, одатле га вероватно узима и Вук. Уп. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 11, sv. 50, obradio Т. МАРЕТИЋ, Загреб 1935, 841: „Pribjègār...muško ime značenja istoga, kojega Pribjeg. Između rječnika samo u Vukovu (Mannsname, nomen viri). Druge su potvrde: ‘Pribegar’. Mon. Rag. 2, 106, Novaković пом. 91 (‘Pribègar’). Ovo ime Vuk jamačno nije čuo u narodu, nego ga je vaļada uzeo iz kakvoga pomenika.“ Да је то тачно, сведочи и недавном објављени Рачански поменик у коме се, међу приложницима манастира, помињу двојица Прибегара (**Привѣггар**, **Привегагар**) – *Поменик манастира Раче*, прир. Т. ЈОВАНОВИЋ, Бајина Башта 2005, 526, 606 [*Pomenik manastira Rače*, прир. Т. ЈОВАНОВИЋ, Вајина Вашта 2005]. Могу се наћи и примери: „Pribjègor“ (такође само у Вуковом речнику), „Pribègъ Novaković“ и слично.

³⁴ Е. KURTOVIĆ, *Arhivska građa za historiju srednjovekovne Bosne (Ispisi iz knjige kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341–1526)* III, Sarajevo 2019, 1289.

На крају можемо изнети следеће закључке. Током вишедеценијске дипломатичке анализе документа српског владара у коме се помиње појам Прѣбѣгар/прѣбѣгар, дошло се до аргументоване тврдње да се ради о повељи краља Драгутина. Када је реч о појму, у садашњој историјској литератури прихваћено је мишљење Александра Соловјева да су Пребегар и кнез Фрејбергер из дубровачке грађе исте личности. Према истраживањима немачког слависте Јозефа Шица **Прѣбѣгарь** није лично име, већ **прѣбѣгарь** означава звање, управника Брскова. Слажемо се са Шицовом аргументацијом да се појам прѣбѣгар не може поистовећивати с личним именом брсковог кнеза, тј. да се он није звао Фрејбергер (у словенској варијанти Пребегар). Ако бисмо прихватили могућност да се ради о личном имену Прѣбѣгар, без пратеће титуле и ознаке друштвеног положаја, то би значило да је исправа имала важност само за живота дотичне особе, што је по нашем мишљењу немогуће. Као и Александар Лома, сматрамо да су прѣбѣгарь и *fabrigar* различите адаптације немачког појма *Freiberger*, које је тачно пренето дубровачком белешком (*comes*) *Vreibergerus*, те да Фрајбергер (тј. фрајбергер) није лично име него део звања. До словенског облика прибегар дошло се кроз пучку етимологију на основу имена Пребегар/Прибегар које посведочено како у дубровачкој архивској грађи, тако још више у османским пописима, али и у манастирским поменицима.

Vladeta Petrović

**ON THE MENTION OF ПРѢБѢГАР (PREBEGAR)
OR ПРѢБѢГАР (PREBEGAR) IN BRSKOVO**

Summary

In the charter of King Dragutin to the authorities of Dubrovnik, which has long been a subject of historiographical research, there is a mention of Прѣбѣгар (Prebegar) or прѣбѣгар (prebegar). In the existing historiographical literature, Aleksandar Solovjev's opinion that Prebegar and comes Freiberger are the same person has been accepted. According to the research done by German slavist Joseph Schütz, prebegar is not a personal name but

rather a term which denotes a title, namely the administrator of Brskovo. We agree with Schütz's argument that prebegar cannot be equated with the personal name of comes Freiberger of Brskovo. If we were to accept the possibility that Prebegar was a personal name, without a title or indication of social status, it would mean that the document was only significant during the lifetime of the individual in question, which we consider unlikely. Aleksandar Loma believes that Prebegar and Fabrigar are different adaptations of the German word Freiberger, which is accurately recorded as Vreibergerus, and that Freiberger is not a personal name but qualification or a part of a title. Otherwise, the name Pribegar, which could have served as the basis for slavised form of the title deriving from German, is attested both in archival material from Dubrovnik and in the Ottoman registers.

Keywords: Прѣбѣгарь/прѣбѣгарь (Prebegar/prebegar), prebregar, Pribegar, Fabrigar, comes Vreibergerus, Brskovo, Serbia, middle ages.

Чланак примљен: 14. маја 2024.

Чланак прихваћен: 21. октобра 2024.